

WANDELTOCHT Spaarndammerbuurt

Aangeboden door de commissie Midweekroeien van R&ZV De Amstel

De wandeling begint bij de Willemsbrug op de Nassaukade bij het beeld van van Domela Nieuwenhuis

Het Standbeeld Domela Nieuwenhuis kwam tot stand naar aanleiding van het Van Heutz monument (tegenwoordig het Monument Indië-Nederland in Amsterdam-Zuid). Werklieden van de Electriciteitsbedrijven waren verontwaardigd dat de van oorlogsmisdaden beschuldigde Van Heutz een monument kreeg.

Ze stelden voor om een standbeeld op te richten voor Domela Nieuwenhuis, de grondlegger van het socialisme in Nederland. Met zijn leuze 'Recht voor allen' riep hij op tot strijd.

Vanwege een beledigende opmerking t.a.v. Koning Willem III (de koning zou niet veel van zijn baantje gemaakt hebben) kreeg Domela een gevangenisstraf. Bij zijn vrijlating werd hij door een juichende menigte opgewacht.

In 1931 werd het standbeeld van de kunstenaar Polet door zijn weduwe onthuld in het bijzijn van tienduizenden arbeiders uit het hele land.

De sokkel met de op expressionistische wijze weergegeven Prometheus contrasteert met de classicistische manier waarop Nieuwenhuis is vormgegeven.

Prometheus stal het vuur van de goden en gaf het aan de mensen. De socialist Domela Nieuwenhuis (door velen destijds ook "us verlosser" genoemd) houdt een vlamvend betoog.

Aan de overkant, bij de ingang van het Westerpark staat het kleurige kunstwerk 'Groeistam' van Michiel Schierbeek (1986).

Wanneer je terugkijkt richting Nassaukade zie je boven op een flat een werk van Noel Harding (Light Sculpture, 1992 van glas en metaal).

Steek na de Mirakelbrugbrug over richting in de richting van Spaarndammerbuurt.

Boven het viaduct staat met grote letters SPAARNDAMMERBUURT: een arbeidersbuurt waar veel havenarbeiders woonden en tal van straten vernoemd zijn naar communisten (zoals Domela Nieuwenhuis, Martin Vlaar en Henk Curière).

Aan weerszijden van het spoorwegviaduct staan (bovenop) beelden van de communistische stadsbeeldhouwer Hildo Krop (1922):

Aan kant van de Nasaukade: *Rechts een aardbol met aan weerszijden een mensenpaar met voor de aardbol een figuur die een overvloed aan vruchten draagt (verwijzend naar overvloed).*

Links wederom een aardbol, omgeven door twee personen en een derde person in het midden van de aardbol. Het gaat om een mijnwerker, een haven- en een spoorwegaarbeider. De slangen onder de arbeiders verwijzen naar de zege van de arbeidersklasse over het kapitaal.

Loop onder het viaduct door naar de centrale winkelstraat de Spaarndammerstraat.

Aan de kant van de Spaarndammerstraat staan dezelfde beelden aan weerszijden van het viaduct, maar dan gespiegeld.

Na het viaduct zie je aan je rechterhand het kunstwerk 'Teken' (2010) van Egidius Knops. *Het beeld accentueert de ingang van de tunnel.*

Aan je linkerhand ligt het Domela Nieuwenhuisplantsoen. Daar stond van 1891 tot 1968 de Maria Magdalenakerk van Pierre Cuypers. *De vorm van de kerk kun je terugzien in de bakstenen contouren. Loop via de 'kerkpaden' naar de metalen bogen van Peter Ulle, die verwijzen naar het voormalig koor van de kerk. De koorvloer werd ontworpen door Elspeth Pikaar. Verlaat het parkje via de uitgang aan de rechterkant.*

Volg de Spaarndammerstraat tot de Spaarndammerdijk.

Het gebouw Spaarndammerstraat nr. 460 rechts diende aanvankelijk als kantoor van de nabijgelegen suikerfabriek (tussen 1881 en 1924), daarna werd het gebruikt als parochiehuis voor de Maria Magdalena parochie. Het pand is verbouwd tot appartementen en een horeca gelegenheid met speelhal waar je kunt tafeltennissen, darten, twisteren en joules de boules kunt spelen.

De gebouwen nummers 73 t/m 75 aan de linkerkant waren van de Koningin Wilhelmina Vereeniging die zich vanaf 1901 inzette "voor de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van den werkman". Er was een zaal voor vergaderingen, cursussen, een bibliotheek met leeszaal en een schaftlokaal. Op de verdiepingen lagen 12 arbeiderswoningen. In 2008 werd het pand gerenoveerd en kwam er een gezondheidscentrum in.

De Spaarndammerdijk beschermt sinds de dertiende eeuw het land tegen het IJ en de Zuiderzee.

Aan de overkant van de dijk ligt de groene eilandenwijk: de Houthavens. De gedempte havens zijn vanaf 2010 uitgegraven en op zeven kunstmatige eilanden werden woningen aangelegd.

***** Je kunt hier een klein ommetje maken over de Houthavens of de wandeling direct voortzetten. Wil je de wandeling zonder Houthavens maken vervolg dan de wandeling bij ***.**

Ommetje Houthavens: Steek de Spaarndammerdijk over in de richting van de Daltonschool. In 2018 kwam de Spaarndammertunnel tot stand met erboven een park met een speeltuintje. *De kunstenaar Frank Tjepkema bracht vier roestvrij stalen 'ventilatietorens' aan.*

Loop aan de rechterkant van de school via het smalle pad naar Revaleiland. Blijf rechtdoor lopen, tot je uitkomt bij het houten vlot (Eikenhout) aan de Houthaven.

Op de kop van Revaleiland (vernoemd naar de voormalige naam van de hoofdstad van Estland, waarmee vroeger gehandeld werd) ligt een groot waterplein, waar in de zomer gezwommen wordt en je een mooi uitzicht hebt over de haven.

De houthaven wordt omsloten door de *Haparandadam*, met *Pont 13*, een oude stoompont uit 1937, omgebouwd tot restaurant. Aan het eind van de naar een Zweeds stadje genoemde dam is een plek waar binnenvaartschippers kunnen tanken of hun auto aan boord kunnen takelen.

Rechts ligt de Pontsteiger, sinds de oplevering in 2019 hét beeldbepalend landmark voor de Houthavens. Het werd ontworpen door de architecten Arons en Gelauff. Het 92 meter hoge gebouw is het hoogst van Amsterdam. Kenmerkend zijn de externe en interne V-vormige draagbalken.

Recht voor je zie de gerestaureerde en tot een designhotel *verbouwde Faralda NDSM Kraanhotel*.

Links zie je de voormalige piratenzender REM Eiland (het op poten staande rood-wit bouwsel) tegenwoordig een restaurant.

Hotel Boat & Co (achter je) in de stijl van de Amsterdamse School is de eyecatcher van Revaleiland.

Loop rechts om het hotel heen en ga bij de eerste brug naar rechts en direct daarna weer rechtsaf. Je bent in de straat Stettineiland: een straat met hangende tuinen en een ondergrondse garage.

Ga bij de nrs.103 en 104 linksaf, meteen rechtsaf en wederom linksaf. Loop in de richting van het goud betegelde Karaat restaurant, vóór Karaat ga je linksaf de Houthavenkade op.

De houthaven is met haar pakhuizen (rode luiken), tuit- en halsgevels een moderne variant van de Amsterdamse grachten.

Blijf de Houthavenkade volgen tot de horecagelegenheid Ann&Max, waar je linksaf de Houthavenweg ingaat. Steek het park over boven de Spaarndammertunnel.

Voor je ligt het enorme 569 woningen omvattende geel bakstenen wooncomplex van de architect Karel de Bazel.

Wanneer je omkijkt naar de nieuwbouw van de Houthavens zie je boven **op het dak (op de kop van het Wiborgeiland)** een *blauwe polyester appel op het randje zitten*. Dit kunstwerk Van Jan Piet Ekker (zijn eigenlijke naam is Piet Parra) is een onderdeel van het kunstwerk *Spreeuwen* voor het gelijknamige pakhuizencomplex. Het vertelt over een groep spreeuwen die een rennende appel op hoge hakken achtervolgt.

De spreeuw was rond 1900 een spotnaam voor jonge havenarbeiders, die de goederen uit de schepen moesten sorteren en opslaan in de pakhuizen. Het vertelt de geschiedenis van dit deel van Amsterdam. Wanneer een vrachtschip aanlegde verscheen in een mum van tijd een groep veemarbeiders om de lading uit de schepen te halen en in de pakhuizen op te slaan.

Bij de entree van het blok 1 van het Wiborgeiland staat een *wit reliëf met een zwerm spreeuwen, die achter dezelfde appel aanzitten*. Het is dit *uitrustende appeltje, dat met zijn rode beentjes over de rand bungelt op de dakrand*.

Je bent nu aangekomen bij de Spaarndammerdijk, die dit deel van Amsterdam beschermt tegen het water van het IJ. Het hoogteverschil maakt duidelijk dat je op een dijk staat. Loop de trappen af naar de Uitgeeststraat, die de verbinding vormt naar het Zaandammerplein van De Bazel.

***** Vervolg van wandeling zonder het ommetje van de Houthavens. Ga bij Albert Hein linksaf de Spaarndammerdijk op en ga linksaf de Uitgeeststraat in en rechtsaf het Zaandammerplein op.**

De 569 arbeiderswoningen op het Zaandorperplein werden door Karel de Bazel ontworpen voor de allerarmste arbeiders. Er woonden veel communisten aan het plein, dat bekend stond als Het Rode Plein. Op 1 mei hingen vrijwel overal rode vlaggen.

De woningen maakten deel uit van het 3500 woningenplan van de socialistische wethouder Floor Wibaut, die poogde de woningnood voor de allerarmsten te bestrijden. Het plein is van belang als voorbeeld van de grootstedelijke arbeiderswoningbouw uit de jaren twintig van de twintigste eeuw. Pleinen, straatwanden en hoekoplossingen maakten daarbij onderdeel uit van het stedenbouwkundig ontwerp.

Loop in de richting van het Buurtcentrum 'De Horizon' en loop rechtsom het plein om in de richting van de onderdoorgangen (dus niet naar de Koogstraat).

Het speeltuingebouw met *speeleilandjes en sportcomplexen* op het centrale plein werd bij de herinrichting van het plein ontworpen door ZILT architecten.

De Bazel vond dat er eenheid in veelheid moest zijn in het ontwerp en gebruikte een verhoudingssysteem van rechthoeken, waarvan de maten in alle delen van het gebouw hetzelfde waren.

Zijn gevelwanden zijn opgebouwd uit drie delen: een uit afwisselend gele en zwarte stenen bestaande basis, een vlak bakstenen middendeel en een bekroning met een

zadeldak. Hij besteedde veel aandacht aan de (deels ingebouwde) portieken met groene deuren.

De Bazel wilde de arbeiders opvoeden. Speciaal voor het afwassen en het afval was er een spoelhok.

Ga helemaal aan het eind linksaf de onderdoorgangen van de dubbele rij woningen door, steek de Oostzaanstaat over en je komt op de Zaanhof.

In de Zaanhof bevindt zich in het plantsoentje *een oorlogsmonument* ontworpen door de architect Roobol. Op 4 mei worden hier de doden herdacht.

Ga door het hekje rechtsaf het plantsoentje op. De architect Herman Walenkamp ontwierp voor de socialistische wooncorporatie Het Westen de beneden- en bovenwoningen met de puntdaken en kleine torentjes op de hoeken, die aan kerken doen denken. In de Zaanhof werd gepoogd om de monotomie van de straatlange woonblokken te doorbreken.

Het werd ontworpen als een hof. Met de hofjesarchitectuur hoopte men dat de architectuur zou bijdragen aan de gemeenschapszin en op die manier zou bijdragen tot de verheffing van de arbeider.

De Zaanhof bestaat uit 82 woningen, die als een dubbele schil rondom een binnentuin zijn aangelegd. De binnenste woningen hebben twee verdiepingen, de buitenste schil van woonblokken telt er vier.

Aan het ontwerp werkten verschillende architecten.

Van Joan van der Meij is het idee afkomstig van de dubbele ring van woningen.

De buitenste ring werd uitgevoerd door de architecten Tjeerd Kuipers en Arnold Ingwersen voor de rooms-katholieke wooncorporatie Patrimonium. De buitenste ring herinnert aan een vesting en verschilt van de binnenste, die door Walenkamp werd ontworpen.

Loop via het plantsoentje en loop ter hoogte van nr. 98 rechts naar de hoge ingangspoort met de spreuk:

'Toen het oud Europa doorleed zijn doodluk sttijdgewricht

Heeft in dien donkren nacht bij kunst en liefdes licht

Hier Patrimonium, door edelen geest gedreven

Zijn zonen rust en vree in 't vriendelijk huis gegeven'.

Loop door het poortgebouw (via een dubbele ring met woningen met tuintjes er tussen en wandel weer terug naar de Zaanhof . Ga rechtsaf bij nr. 85 wederom richting de poort met de tekst:

'De staat gaf 't zwakke wet en stut

De stad heeft mee de zorgen willen dragen

toen burgerzin, geroerd door billuk klagen
aan 't bouwen toog, staat, stad en volk tot nut'.

Loop eventjes de poort door en keer weer terug naar de Zaanhof en ga bij nr. 62 naar de ingangspoort

De rode haan met de opkomende zon (Zaanhof 57) verwijst naar de socialistische Woning Vereeniging Het Westen. *De witte vogels met de ondergaande zon (Zaanhof 62)* verwijzen naar de Eerste Wereldoorlog.

Aan de andere kant van de poort staat op plaquettes: *'Woningbouw Vereeniging het Westen' en 'Anno 1919'.*

Het besloten binnenplein vergroot de sociale cohesie en de laagbouw en het plantsoentje met speeltuintje verlenen het geheel een landelijk karakter. Bij de sanering van het complex in de jaren '90 werd het kleurige polyester *klim- en speelbeeld Woezel geplaatst; een werk van Marijke Quëndag-van Lis.*

De gedecoreerde stoeptegels maken deel uit vaneen 462 meter lang lint 'Haasje over' van het (voormalige) kunstenaarsduo Margot Berkman en Eline Janssens. Het stadsdeel West had hen verzocht een veilige route aan te geven tussen de scholen en de speeltoestellen. De kunstenaars verwerkten door kinderen aangeleverde tekeningen in Delfts blauwe stoeptegels.

Loop bij nr. 44 door de witte poort en je komt op een pleintje met twee losstaande villa's en uitmondend in de buitenste ring woningen van Ingwersen en Kuipers (met beelden van een uil en een roofvogel)..

Loop rechtdoor naar Hembrugstraat.

Je oog valt direct op *Het Schip (1917 – 1921)*, hét icoon van sociale woningbouw (naar ontwerp van Michel de Klerk).

De woningwet van 1901 maakte het mogelijk dat in Amsterdam op grote schaal sociale woningbouw tot stand kwam. Onder het merendeels socialistische bestuur in Amsterdam kwam na WO I een volkswoningbouw tot stand die in Nederland en in het buitenland zijn weerga niet kent. Architecten legden zich toe om arbeiderspaleisjes te bouwen.

De sociale woningbouw vond haar hoogtepunt in de Amsterdamse School. De architecten van deze school legden zich toe op grootschalige (sociale) woningbouw. Eentonigheid en massaliteit werd voorkomen door wisselende metselverbanden, het gebruik van verschillende kleuren baksteen, dakpannen en tegels als wandbekleding, een rijke fantasievolle detaillering en (vaak) golvende gevels. De schoonheid van de gebouwen en het veel toegepaste beeldhouwwerk op en aan de gebouwen moest de arbeiders verheffen. Beelden werden niet voor musea, maar voor de straten ontworpen.

De detaillering van de ingangspartijen, deuren, huisnummers en ladderramen en sigaarvormvormige erkers (zoals uiterst rechts is te zien op de hoek van het Schip). zijn karakteristiek voor de stijl.

In de jaren dertig kwam er steeds meer kritiek op de hoge kosten van het bouwen in de stijl van de Amsterdamse School en werden de gebouwen soberder.

Sla linksaf en bij de Oostzaanstraat rechtsaf en loop om Het Schip heen naar het Spaarndammerplantsoen. Op de hoek van de straat staat een *oude blauwe girokantoorbus*.

In het Schip is tegenwoordig een museum gevestigd (waar vroeger een school zat). In het beeldhouwwerk bij de ingang van deze voormalige school toont de beeldhouwer, dat de boogschutter door concentratie in zijn eigen voedsel kan voorzien. De woningen werden verhuurd door de socialistische corporatie 'Eigen Haard'.

De Klerk blijft verbazen met zijn aandacht voor elk detail. Het hofje naast het postkantoor geeft je een inkijkje op het binnenterrein.

Aan de kant van het Spaarndammerplein ligt het postkantoor met op de hoek aan de spoorwegkant een bakstenen plastiek van zeven raven als boodschappers uit het sprookje van Grimm. De synthese tussen architectuur en sculptuur wordt door het gebruik van baksteen versterkt.

Het Schip is het meest expressieve werk van De Klerk en behoort tot de topwerken van de Amsterdamse School. In zijn ontwerp schetste De Klerk de schoorstenen in de vorm van gebalde vuisten.

Aan het Spaarndammerplantsoen ontwierp Michel de Klerk naast Het Schip (1920) nog twee woonblokken in de stijl van de Amsterdamse School (1914-1920).

Loop langs de linkerkant van het Spaarndammerplantsoen.

Links het eerste (roodstenen) blok van de Klerk (aan de kant van de Oostzaanstaat). Voor het eerst is deze hele gevel van 16 arbeiderswoningen op een rij (64 in totaal) als een eenheid opgevat. De Klerk speelde met de ellipsvormige vormen ingangspartijen met trappenhuizen.

Op de hoeken bracht *Hildo Krop sculpture* aan met de wapens van de gemeenten Oostzaan en Krommenie, waarnaar de straten vernoemd werden.

Op het grasveld van het plantsoen staat de *bronzen haan van Peer Veneman (1993)*.

Sla rechtsaf en loop in de richting van het Gele Blok aan de zuidzijde.

Het Gele Blok (rechts, zuidzijde) bestaande uit 60 woningen met grillige ornamenten en als beeldbepalend element de ingangspartijen met cilindervormen en terracottakleurig tegelwerk en metselverbanden in de vorm van golven met visgraten. Gebeeldhouwde paddenstoelvormige en zeestervormige ornamenten bekronen de ingangen. Opmerkelijk zijn ook de bovenramen met pagodeachtige bekroningen.

Ook de sculpturaal vormgegeven trappen met bakstenen reling en ijzerwerk dat als een slang slingert zijn bijzonder, evenals de trappenhuizen met de rijk bewerkte voordeuren.

Ga linksaf de Zaanstaat in en kijk nog een keertje terug naar het indrukwekkende Schip. **Loop langs het spoor, waar je na de Hamam en ter hoogte van de Zandijkstraat rechtsaf via de onderdoorgang naar het Westerpark.**

Loop rechtsom het vijvertje. Je komt langs de bronzen *'Dragers van verre'* van Nelson Carrilho (1989). Elk mens neemt zijn culturele rijkdom mee; een eerbetoon aan de multiculturele samenleving.

Ietsjes verder rechts staat de hardstenen *Haan op zuil van Han Rådecker* (1956).

Sla linksaf en aan de waterkant staan twee bronzen beelden: *'Man op kruk'* van Ronald Tolman (1986) en *'Abstracte Vorm'* van Liesbeth Pallesen (1996).

In het gras aan de linkerkant liggen de *betonnen uitwerpselen van Annetje van Verseveld, genaamd 'Lief beton'* (1993).

Ga linksaf in de richting van het klimrek en volg het pad naar rechts. Je komt langs een sculptuur van een meisje dat op haar gouden voeten en hoofd staat en op deze manier een boog een overbrugging vormt. Ze verbindt het hebben van gouden gedachten met het doen van goede daden. *'Gold in your mind, gold in your feet'* luidt de titel van het werk van Mirjam Janse uit 2004.

Volg het pad, dat uitkomt op een weg van asfalt en je komt terug bij de ingang van het Westerpark, op de plek waar de wandeling begon.

